

Å gjøre opp regning uten vert?

Carter, Camp David, Jordan og Syria

Da amerikanerne i september 1978 inviterte Egypt og Israel til Camp David for å forhandle om fred i Midtøsten, ble verken palestinerne, Jordan eller Syria invitert. Amerikanerne skulle raskt få erfare at uten deres støtte og hjelp skulle det bli svært vanskelig, om ikke umulig, å gjennomføre resultatene av fredsforhandlingene.

av Emma Skovro Thoresen og Hilde Henriksen Waage

I januar 1977 inntok Jimmy Carter Det hvite hus, og det med en helt ny og i utgangspunktet radikal Midtøsten-politikk: President Carter tok til orde for et palestinsk hjemland, og mente at for å oppnå en helhetlig fred, måtte alle de sentrale aktørene samles rundt forhandlingsbordet, også palestinerne. Han ønsket også multilaterale forhandlinger, hvor Sovjetunionen skulle inkluderes, og ville arrangere en fredskonferanse i Genève.¹

Denne nye tilnærmingen til Midtøstenkonflikten skulle raskt støte på en rekke utfordringer. Carter forsto at å fortsette et internasjonalt forhandlingsspor ikke ville lede noe sted. I stedet inviterte han Egypts president Anwar Sadat og Israels statsminister Menachem Begin til landstedet Camp David for å forhandle fram en egyptisk-israelsk fredsavtale.² Den palestinske frigjøringsorganisasjonen (PLO), Jordan og Syria var ekskludert fra fredsprosessen. Like fullt forventet president Carter deres fulle støtte. Å inkludere PLO hadde vist seg umulig, selv om det ble gjort noen forsøk. Israel ville ikke delta i en fredsprosess sammen med PLO.³

I denne artikkelen har vi valgt å holde PLO utenfor diskusjonen, ettersom PLOs posisjon på denne tiden var svak og USAs tidligere utenriksminister Henry Kissinger hadde gitt Israel et løfte i 1975 om at USA ikke skulle ha offisiell kontakt med PLO før organisasjonen anerkjente Israel og aksepterte FNs sikkerhetsrådsresolusjoner 242 og 338.⁴ Men hvorfor ekskluderte amerikanerne Jordan og Syria? Hvilke konsekvenser fikk Carters politikk for dem?

Ved hjelp av kilder fra Jimmy Carterbiblioteket i Atlanta, Georgia, samt fra den digitale samlingen Foreign Relations of the United States (FRUS) viser denne artikkelen hvordan den amerikanske Midtøstenpolitikken under Carter bidro til å skape to ganske ulike «spoilere» eller ødeleggere. Jordan skulle få et stort ansvar for å gjennomføre avtalene som Egypt og Israel var blitt enige om på Camp David *uten* at Jordan var blitt tatt med på råd. Syria, som i realiteten bare brydde seg om å få tilbake Golanhøydene, hadde på sin side gjort

Bare Egypt og Israel: Menachem Begin og Anwar Sadat omfavner hverandre på Camp David i 1978.

seg til talsperson for arabisk samhold og palestinerne sak. Da syrerne ikke fikk være med på forhandlingene, var det derfor utenkelig at de ville støtte fredsprosessen. I stedet brukte de disse sakene til å ødelegge for det amerikanske fredsdiplomati.

Det er forsket mye på Camp David-prosessen under president Carter, men i den nye forskningen om USA og Camp David har det vært rettet lite oppmerksomhet mot Jordan og Syria i perioden 1977–1981. Ved bruk av Stephen Stedmans spoiler-teori, kaster denne artikkelen lys over politikken amerikanerne førte overfor Jordan og Syria. Teorien blir brukt på en noe liberal måte, om hvordan aktører som ikke inkluderes i fredsforhandlinger i stedet ender opp med å ødelegge pågående fredsforøk.⁵

Det er nylig utgitt to viktige bøker om Camp David-forhandlingene: Den amerikanske historikeren Seth Anziskas *Preventing Palestine: A Political History from Camp David to Oslo* og den norske historikeren Jørgen Jensehaugens *Arab-Israeli Diplomacy under Carter: The US, Israel and the Palestinians*. Mens Anziska trekker en tråd fra Camp David til Oslo-avtalen for å forklare palestinerne statsløshet, og gir et interessant perspektiv på de langvarige konsekvensene av Carters Midtøsten-politikk og arven etter Camp David, gir Jensehaugen en omfattende gjennomgang av hvordan Carters Midtøsten-politikk utviklet og endret seg i løpet av hans presidentperiode. Begge bygger på nylig nedgraderte kilder, ikke minst fra Carter-arkivet, og er viktige fordi de gir en grundig innføring i perioden og Carters politikk. Men også i disse bøkene er den amerikanske politikken overfor Jordan og Syria viet lite oppmerksomhet.

Drømmen om en helhetlig fred

Bare måneder etter at Carter tiltrådte som president, innen oktober 1977, skulle det bli

tydelig at hans politikk langt ifra representerte noe brudd med tidligere amerikansk Midtøsten-politikk.⁶ Det var stor uenighet mellom Israel og de arabiske landene, samt liten vilje til å inngå kompromisser. De var uenige om premissene for en fredskonferanse, om hva en fred skulle innebære og om palestinerne deltakelse. Mens Israel krevde at fred måtte innebære full normalisering mellom landene, som opprettelse av diplomatiske forbindelser, handel og lignende, mente Syria at det ikke var en forutsetning for fred, men noe som måtte skje etter hvert. I tillegg krevde Jordan og Syria at Israel måtte trekke seg tilbake fra alle områder det hadde okkupert under seksdagerskrigen i 1967: Golanhøyden, Vestbredden, Øst-Jerusalem, Gazastripen og Sinaihalvøya. Dette var uaktuelt for Israel.⁷

PLO hadde fra oktober 1974 vært palestinerne eneste legitime representant. Det hadde både de arabiske landene under toppmøtet i Rabat og FNs generalforsamling anerkjent.⁸ Både kong Hussein og Syrias president Hafez al-Assad mente at PLO måtte delta på forhandlingene. Israel, derimot, nektet PLO å delta, men kunne kanskje strekke seg til å godta at noen palestinske ledere, som ikke var PLO-medlemmer, kunne delta som en del av en jordansk delegasjon.⁹ I tillegg følte Carter seg svært bundet av løftet som Kissinger hadde gitt Israel i 1975. PLO hadde verken anerkjent Israel eller akseptert sikkerhetsrådsresolusjonene. Selv hvis organisasjonen skulle komme til å godta disse kravene, var det likevel ikke gitt at PLO skulle få være med på forhandlingene. Innad i USA hadde også Carter-administrasjonen store problemer med å få støtte for sitt syn om at de palestinske flyktningene, som i årevis hadde lidet, måtte få et hjemland. Carter-administrasjonen ble ansett som altfor pro-arabisk og kritisk overfor Israel av jødiske og

pro-israelske interessegrupper. Kongressen la også et enormt press på Carter fordi han ville ha palestinerne med i fredsprosessen.¹⁰

Etter flere måneder med samtaler og forsøk på å få fremgang i prosessen, ble drømmen om en helhetlig fred stadig fjernere. I februar 1977 hadde USAs utenriksminister Cyrus Vance reist til Midtøsten for å samtale med statslederne i Israel, Jordan, Egypt, Syria, Iran og Saudi-Arabia. Like etter ble statslederne invitert til Washington for å møte presidenten. I august reiste Vance igjen til Midtøsten for nye møter med statslederne. Møtene ga ikke ønskede resultater når det gjaldt planen om en helhetlig fred.¹¹ Forhandlinger mellom Egypt og Israel skulle derimot vise seg å være langt mer overkommelig. Egypt hadde ikke vært særlig positiv til multilaterale forhandlinger. Mens Jordan og Syria ønsket at de arabiske landene skulle møte som en samlet arabisk delegasjon på fredskonferansen, ønsket Egypt separate delegasjoner. På den måten kunne Egypts president Anwar Sadat beholde mest mulig kontroll selv og sikre egyptiske interesser. En samlet arabisk delegasjon ville gjøre Sadat mindre fleksibel, ettersom han da også hadde måttet ta hensyn til de andre arabiske landene.¹²

Da utenriksminister Vance møtte president Sadat i Egypt i august 1977, hadde Sadat laget et forslag til en egyptisk-israelsk avtale. Det ble klart at Sadat ikke var spesielt opptatt av en helhetlig fred, men var klar for å inngå en separat fred med Israel.¹³ Dette ble enda tydeligere i november samme år. Da reiste den egyptiske presidenten til Jerusalem. Dermed ble han det første arabiske statsoverhodet til å besøke den israelske staten.¹⁴ Med Sadats reise til Jerusalem, ble Carters helhetlige tilnærming gitt opp for godt.

For Israel passet det bra at Egypt ønsket en separat fred. Israel hadde alltid vært imot å for-

handle med en samlet arabisk delegasjon. Det var dessuten lettere å unngå det palestinske spørsmålet ved å forhandle kun med Egypt, som heller ikke hadde palestineres sak høyt oppe på sin dagsorden. Selv om Israel i utgangspunktet ikke ønsket å gi fra seg noen okkuperte områder, var landet mer villig til å gi fra seg Sinaihalvøya enn Vestbredden og Øst-Jerusalem, som det var uaktuelt å gi tilbake. Ifølge det konservative israelske partiet Likuds ideologiske ståsted, skulle Vestbredden og Gazastripen være under jødisk suverenitet.¹⁵ Fordi områdene tilhørte det historiske Israel, kunne de ikke gis tilbake, slo Likud fast.¹⁶

Camp David

Carter bestemte seg for å rette oppmerksomheten mot de egyptisk-israelske forhandlingene. Etter Sadats reise til Jerusalem ble det arrangert en rekke samtaler mellom Egypt og Israel i de påfølgende månedene, men uten særlig framgang. Carter var nær ved å gi opp, men bestemte seg i juli 1978 for å gjøre ett siste forsøk: Han inviterte Egypts president Sadat og Israels statsminister Begin til et toppmøte på presidentens landsted Camp David.¹⁷

I Washington var det blitt diskutert hvorvidt også Jordan skulle få delta på Camp David.¹⁸ Jordan grenset til Israel og var det landet i Midtøsten som virkelig hadde fått kjenne på det palestinske flyktningproblemet. Etter seksdagerskrigen i 1967 var omtrent halvparten av befolkningen palestinske flyktninger.¹⁹ Derfor var Jordan spesielt viktig. Amerikanerne kunne ikke se for seg en løsning på konflikten uten Jordan.²⁰ Samtidig var både Egypt, Israel og USA enige om at en jordansk deltakelse ville komplisere prosessen. Jordan og kong Hussein ville ta opp spørsmål knyttet til palestinerne og fullstendig tilbaketrekking fra Vestbredden og Øst-Jerusalem.²¹

Egypt, Israel og USA planla at fredsforhandlingene skulle ha tre faser. Først skulle Egypt og Israel bli enige om de grunnleggende prinsippene. Deretter skulle Jordan bli med i neste fase, som skulle handle om et overgangsregime på Vestbredden for å få slutt på Israels okkupasjon. Den tredje fasen skulle føre til en endelig fredsavtale og skulle blant annet handle om sikkerhetsordninger og en plan for tilbaketrekking. Egypt, Israel og USA hadde stortro på at jordanerne ville bli med på fase nummer to. Det var ingen grunn til å tro at Jordan ikke ville samarbeide, mente de.²²

Fra 5. til 17. september 1978 var Carter, Sadat og Begin samlet på Camp David sammen med sine nærmeste rådgivere og isolert fra resten av verden. Etter tretten dager var de blitt enige om to rammeavtaler for de videre forhandlingene. Den ene handlet om prinsippene i en avtale mellom Egypt og Israel, mens den andre var en formel for midlertidig selvstyre for palestinerne som bodde på Gazastripen og Vestbredden. Sistnevnte var mye mer kompleks og vag enn førstnevnte. Spørsmål knyttet til suverenitet over Vestbredden og Gazastripen, grenser mellom Israel og Jordan og Jerusalems status, ble ikke tatt opp. Selv om avtalene var en viktig milepæl i forhandlingsprosessen, var det likevel langt igjen til en endelig fredsavtale. Sadat og Begin var blitt enige om rammen for forhandlingene. Deretter måtte de bli enige om innholdet.²³

Til tross for at Jordan verken hadde blitt invitert til å delta på Camp David eller fått vite noe om hva som foregikk der, skulle jordanerne vise seg å få et stort ansvar i henhold til avtalen som Egypt og Israel hadde inngått. I den delen av avtalen som handlet om Vestbredden og Gazastripen ble Jordan nevnt hele fjorten ganger. Sadat, Begin og Carter hadde blitt enige om at Jordan skulle spille en betydelig rolle i å

bestemme den endelige statusen for Vestbredden og Gazastripen. I en overgangsperiode skulle Jordan samarbeide med Israel om sikkerheten i disse områdene – altså spille rollen som en slags politimann.²⁴

Dagen etter konferansen på Camp David, 18. september, ringte Carter til kong Hussein for å

Carter-administrasjonen hadde problemer med å få støtte for at de palestinske flyktingene måtte få et hjemland.

be om hans støtte og inviterte ham med på de videre forhandlingene. Kong Hussein ville ikke gi noe svar på Carters invitasjon.²⁵ Dagen etter fulgte Carter opp og understreket i et brev til kong Hussein at det var helt avgjørende at jordanerne støttet Camp David. Hvis ikke, ville prosessen mislykkes.²⁶

Også Hafez al-Assad mottok et brev. Målet var fortsatt en helhetlig fred, hevdet Carter.²⁷ Syria hadde stått steilt på at dersom det skulle bli med på fredsforhandlinger, måtte det skje som en samlet arabisk delegasjon, noe som var uakseptabelt for Israel.²⁸ For Syrias del representerte derfor de egyptisk-israelske forhandlingene en trussel. Syria sto i enda større grad alene mot Israel. Det var ingen fredsforhandlinger i sikte som kunne løse konflikten mellom Syria og Israel.²⁹ Likevel forsøkte Carter å overbevise Assad om at dette fremdeles var hans endelige mål, selv om verken handlingene hans eller avtalen var i overensstemmelse med dette målet.³⁰ Selv om Assad hadde gitt uttrykk for at han støttet palestinerne sak, var det eneste han egentlig brydde seg om å få tilbake Golanhøydene, som Israel hadde okkupert i 1967. Han hadde fryktet at Israel ville lure seg unna spørsmålet om Golanhøydene og det

palestinske spørsmålet ved å inngå en separat avtale med Egypt.³¹ Og nå var det akkurat det Israel hadde gjort.

Hele den arabiske verden så det som et stort svik at Sadat hadde forhandlet med Israel alene. Det betød at Sadat forlot den arabiske blokken der politikken hele tiden hadde vært at de arabiske landene skulle stå sammen mot Israel.³² Syria var kanskje den sterkeste kritikeren av dem alle.³³ Men også Jordan kritiserte Egypt for å ha inngått en avtale med Israel. Det minsket sjansene for en helhetlig løsning og svekket de arabiske landene.³⁴

Fredsprosessens spoilere

Kong Hussein opplevde press fra flere kanter etter Carters invitasjon om å bli med på de videre forhandlingene. Amerikanerne mente at Jordan kunne bidra til å sikre at palestinerne interesser, spesielt når det gjaldt Vestbredden, Gazastripen og Jerusalem, ble ivaretatt på best mulig måte. Dersom Jordan ikke ble med, mer enn antydte amerikanerne at det ville ha en dårlig innvirkning på forholdet mellom USA og Jordan. For eksempel kunne det føre til at Jordan fikk mindre støtte i Kongressen. Dette ville påvirke den militære støtten fra USA, og sa noe om hva slags press USA var villig til å ta i bruk overfor Jordan hvis ikke kong Hussein føyde seg.³⁵

Samtidig var ikke de radikale arabiske landene, og da særlig Syria, i tvil om at kong Hussein måtte avslå invitasjonen.³⁶ Dersom Jordan valgte å støtte Camp David-prosessen, ville også det få økonomiske og sikkerhetsmessige konsekvenser. Jordan var helt avhengig av den økonomiske støtten fra Golfstatene. I tillegg ville et brudd med den arabiske verden gjøre Syria og Irak til en stor militær trussel for Jordan.³⁷

I midten av oktober 1978 konkluderte kong

Hussein med at Jordan ikke ville godta den amerikanske invitasjonen.³⁸ Det var en vanskelig avgjørelse for kong Hussein, som sto i skvis mellom den vestlige og den arabiske siden. Jordan hadde tradisjonelt vært i den vestlige folden. Helt fra opprettelsen av den jordanske staten hadde det politiske og militære samarbeidet med Storbritannia vært nært. Fra 1957 hadde amerikanerne erstattet britene som Jordans viktigste allierte.³⁹ Samtidig måtte Jordan også ta hensyn til sin palestinske befolkning. Kong Hussein ønsket ikke å bli med på en fredsprosess der det ikke var klart hva utfallet ville bli og hvilke spørsmål som skulle behandles.⁴⁰

I artikkelen «Spoiler Problems in Peace Processes» forklarer statsviter Stephen John Stedman hvordan forsøk på å skape fred er risikofylt. Den største risikoen kommer fra de såkalte spoilerne, fra «ledere og aktører som tror at fred som kommer som en følge av forhandlinger truer deres makt, verdensbilde og interesser».⁴¹ For de som undertegner en fredsavtale, er den største faren motstandere av avtalen. Det kan være aktører som har blitt ekskludert og som derfor ønsker å ødelegge eller forandre prosessen. De ser ikke en fred som fordelaktig for dem.⁴²

Fra 2. til 5. november 1978 møttes Den arabiske liga til toppmøte i Bagdad. Alle medlemslandene deltok, bortsett fra Egypt som ikke ble invitert. I Bagdad ble de arabiske landene enige om å fordømme Camp David-avtalen, og ikke minst, ideen om en separatfred mellom Egypt og Israel.⁴³ Kong Hussein, som både hadde avslått Carters invitasjon og deltok i Bagdad, hadde med dette beveget seg veldig nær den gruppen av arabiske land som fra et vestlig perspektiv ble ansett som radikale, men som så på seg selv som progressive. På slutten av 1970-tallet besto denne gruppen, som amerikanerne

døpte til «rejectionists», av Syria, Algerie, Libya, Irak, Sør-Jemen og PLO. Disse nektet å anerkjenne og avviste forhandlinger med Israel. Så godt som alle disse regimene, og til en viss grad PLO, var radikale, populistiske og lente seg mot den sovjetiske innflytelsessfæren under den kalde krigen. Dessuten sto ideen om arabisk enhet sentralt hos dem.⁴⁴

Toppmøtet i Bagdad markerte i tillegg begynnelsen på et nært politisk og vennskapelig forhold mellom det som allerede da var Iraks sterke mann, visepresident Saddam Hussein, og kong Hussein. Under toppmøtet fikk Saddam mye av æren for å overbevise de velstående arabiske landene om å utvide støtten til de statene som grenset til Israel, noe som bidro til at både Jordan og Syria fikk en betydelig økning i økonomisk støtte. Jordanerne oppfattet Saddam som omtenkstom og sympatisk, og Irak skulle få stor politisk betydning for Jordan i tiåret som fulgte. Blant annet skulle kong Hussein motta store pengesummer og mange gaver fra den svært sjenerøse Saddam. Jordan støttet dessuten Irak under Iran-Irak-krigen som brøt ut i 1980.⁴⁵

Også forholdet mellom Jordan og Syria forbedret seg noe i en periode etter Camp David. Forholdet hadde lenge vært komplisert, men hadde vært på bedringens vei fra midten av 1970-tallet. Da hadde forhandlinger mellom Egypt og Israel fremstått som en felles trussel, og bidratt til at Jordan og Syria kom nærmere hverandre.⁴⁶ Da kong Hussein ikke lot seg presse av amerikanerne til å bli med i fredsprosessen, ble den jordanske kongen populær i Syria.⁴⁷ Det forbedrede syrisk-jordanske forholdet skulle imidlertid ikke vare lenge, bare en fem års tid.⁴⁸

Jordans politikk i etterkant av Camp David-konferansen bidro særlig til å stikke kjepper i hjulene på fredsprosessen. For det første nektet kong Hussein å godta den rollen som Carter

ønsket at Jordan skulle ha. For det andre stilte Jordan seg bak Den arabiske ligaens avgjørelse om å fordømme Camp David og en eventuell fredsavtale. Og for det tredje beveget Jordan seg nærmere de radikale «rejectionists», og da særlig Saddam Hussein og Irak. Den jordanske politikken bidro aktivt til å motarbeide amerikanernes fredsinitiativ.

Syria bidro også til å stikke kjepper i hjulene på Carters fredsprosess. Som Israels argeste fiende, hadde Syria lenge vært det landet i Midtøsten som hadde vært minst villig til å inngå fredsamtaler med Israel.⁴⁹ Helt siden det

Assad fryktet at Israel ville lure seg unna spørsmålet om Golanhøydene ved å inngå en separat avtale med Egypt.

franske mandatstyret ble innført i Syria etter første verdenskrig, hadde forholdet til Vesten vært problematisk. Etter at Syria ble uavhengig, hadde amerikanerne gjort forsøk på å blande seg inn i syrisk politikk, blant annet ved å hjelpe et amerikanskvennlig regime under ledelse av Husni Zaim med militærkupp i 1949. Som et resultat, hadde Syria blitt stadig mer fiendtlighetsinnrettet overfor USA, og samtidig utviklet et nærmere forhold til Sovjetunionen.⁵⁰ Etter krigen i 1973 hadde imidlertid Kissinger forhandlet fram en tilbaketrekingsavtale mellom Syria og Israel, og han hadde besøkt Damaskus flere ganger. Så hadde fredsforøkene stoppet opp. Israel var overhodet ikke villig til å gi fra seg Golanhøydene.⁵¹

Forholdet mellom Carter og Assad hadde begynt bra med et godt møte i mai 1977.⁵² Men Israel ville forhandle med ett og ett arabisk land om gangen, og hadde fått USA med på sitt opplegg. Verre var det at Carter hadde fått et nytt

syn på Assad. Han betraktet Assad som en hindring for fred og beskyldte ham for å gå tilbake på tidligere brutte løfter om samarbeid. Assad hadde vært for avventende, for insisterende, for prinsipiell og for lite fleksibel.⁵³ Men uansett hva Assad hadde gjort eller ikke, hadde det vært tvilsomt om han kunne ha hamlet opp med Israels briljante forhandlingsspill, som Carter hadde gått med på.

Assad nektet å bli med på en avtale som ikke gagnet Syrias interesser. Han ville ha tilbake Golanhøydene.⁵⁴ Derfor hadde Syria en bevisst strategi om å gå inn i fredsforhandlinger med en hard og kompromissløs holdning. Det var alt eller ingenting.⁵⁵ For selv om Assad i april 1977 hadde sagt til amerikanerne at han ønsket fred, var han ikke uten videre klar for å anerkjenne Israel.⁵⁶ Derfor var Syria i utgangspunktet en mye klarere spoiler enn det Jordan noen gang hadde vært. Den syriske fordømmelsen av Camp David bidro bare til å gjøre det enda tydeligere.

Amerikanske reaksjoner på kongens nei

Jordans reaksjon på Camp David-avtalen falt ikke i god jord hos amerikanerne. De likte også svært dårlig at kong Hussein stadig kritiserte Camp David offentlig. I slutten av desember 1978 ble det bestemt at økonomisk og militær hjelp fra USA til Jordan skulle reduseres. Amerikanerne hevdet at dette ikke var relatert til Jordans negative holdning til Camp David. De hadde andre forklaringer, som blant annet at våpenforsyningen til Jordan ble kuttet fordi hjelp til Jemen skulle prioriteres. Det var imidlertid liten tvil om at dette fremsto som en måte å vise misnøye på.⁵⁷

Likevel fortsatte Jordan å være ytterst kritisk til den videre fredsprosessen. Kong Hussein syntes at USAs rolle i det hele var problematisk. USA hadde en sterk pro-israelsk lobby og var en

nær støttespiller av Israel. Kongressen sørget alltid for å oppfylle Israels materielle militære behov. Derfor kunne ikke USA opptre som en nøytral og upartisk megler mellom Israel og de arabiske nabolandene, mente kong Hussein.⁵⁸

Det tok ikke lang tid før Carter-administrasjonen la ytterligere press på jordanerne. Da Carters nasjonale sikkerhetsrådgiver Zbigniew Brzezinski besøkte Amman i mars 1979, truet han med å kutte våpenforsyningene enda mer dersom Jordan ikke ble med i Camp David-prosessen. Han mer enn antydte at ved et eventuelt israelsk angrep mot Jordan kunne ikke jordanerne regne med å få amerikansk hjelp. Amerikanerne la også press på Golfstatene for å hindre dem i å gi ytterligere økonomisk støtte til Jordan. I tillegg fikk Jordan vanskeligheter med å få lån fra Verdensbanken. Alt dette førte til at Jordan fikk problemer med å betale lønn til hæren. Men til tross for sterkt amerikansk press, lot ikke kong Hussein seg rikke. I stedet for å føye seg etter amerikanske krav, svarte han at Jordan i så fall ville finne andre det kunne få militært utstyr fra.⁵⁹ Det nære vennskapet mellom USA og Jordan ble satt kraftig på prøve.

Ifølge Stedman er det hovedsakelig tre måter å håndtere spoilere på: lokkemiddel, sosialisering og tvang. Lokkemiddel innebærer å gi spoileren det den ønsker seg. Ved å oppfylle spoilerens krav, er håpet at spoileren blir overbevist om å anerkjenne eller oppfylle sine forpliktelser i fredsavtalen. Sosialisering betyr å endre spoilerens oppførsel slik at den er i tråd med etablerte normer for akseptabel oppførsel. Tvang innebærer å straffe spoilerens oppførsel eller minske den muligheten spoileren har til å ødelegge fredsprosessen.⁶⁰

Amerikanernes umiddelbare svar var altså trusler og forsøk på å tvinge Jordan til å endre oppførsel. Likevel hjalp det ikke. Jordan gjorde ikke som amerikanerne sa. Grunnen var enkel:

Jordan hadde et svært begrenset handlingsrom. Enten måtte Jordan støtte USA, men gjorde landet det, risikerte Jordan store protester fra sin palestinske befolkning og å bli støttet ut av den arabiske verden. Kong Hussein hadde sett hvordan det hadde gått med Egypt. Og det fristet ikke.

Konsekvenser av israelsk-egyptisk fred

26. mars 1979 ble den endelige fredsavtalen mellom Egypt og Israel undertegnet. Avtalen vakte sterke reaksjoner hos de arabiske landene. Dagen etter møttes Den arabiske liga i Bagdad. En omfattende økonomisk og diplomatisk boikott av Egypt ble vedtatt. Egypt ble ute-stengt fra Ligaen, hovedkvarteret ble bestemt flyttet fra Kairo til Tunis, og all finansiell og teknisk bistand til Egypt skulle stoppes.⁶¹ Egypt ble med andre ord fullstendig isolert i den arabiske verden etter å ha inngått en separatfred med fienden.

I Jordan var kong Hussein raskt ute og fordømte avtalen. For å straffe Egypt ytterligere, tilbakekalte Jordan sin ambassadør fra Kairo og brøt de diplomatiske forbindelsene med Egypt. Washington var sjokkert.⁶² Også i Syria var Assad nådeløs i sin reaksjon. Egypt var nå blitt en fiende og Sadat en forræder både mot sitt eget folk og resten av den arabiske verden. I tillegg mente Assad at USA drev et splitt-og-hersk-spill ved å få Egypt over på Israels parti og ødelegge arabernes sak.⁶³ For Assad betød fredsavtalen at Syria sto alene mot Israel. I 1973 hadde Syria og Egypt sammen gått til krig mot Israel for å forsøke og vinne tilbake de okkuperte områdene.⁶⁴ Dersom Syria fra nå av skulle vinne tilbake Golanhøydene, måtte Syria gå til krig alene, og den var Syria dømt til å tape.

Vennskapet mellom Jordan og USA, som Carter hadde snakket så varmt om under det første møtet med kong Hussein, var blitt iskaldt.

Amerikanerne var opprørt over at kong Hussein verken ville anerkjenne eller delta i Camp David-prosessen. Carter mente at Jordan «ble talsmann for de mest radikale araberne».⁶⁵ At Brzezinski hadde brukt tvangsmetoder for å overtale Jordan til å bli med på fredsprosessen, forverret forholdet ytterligere. Med den egyptisk-israelske fredsavtalen nådde forholdet mellom kong Hussein og Carter et bunnpunkt.⁶⁶

USA ville ikke gi Jordan militær hjelp fordi jordanerne hadde skuffet i fredsprosessen. Ved å forsinke leveransen av stridsvogner med tre år, var det tydelig at USA ønsket å straffe Jordan. Det gjorde at Jordan ble tvunget til å se etter andre steder for hjelp, først og fremst til Storbritannia, men i verste fall østover. Samtidig advarte amerikanerne jordanerne mot å ta imot militær hjelp fra Sovjetunionen eller noen av de radikale arabiske statene.⁶⁷ Sannsynligvis trodde ikke USA at Jordan ville kjøpe militært utstyr fra russerne, ettersom kongen var sterk anti-kommunistisk. Det satt derfor langt inne å motta noe som helst fra øst. Men amerikanerne feilberegnet kong Husseins standhaftighet. Den jordanske regjeringen bestemte seg nemlig for å kjøpe et stort luftforsvarssystem fra nettopp Sovjetunionen.⁶⁹

Å gjøre opp regning uten vert

Ved ikke å ta hensyn til sentrale aktører som Jordan og Syria under fredsprosessen, bidro altså Carters Midtøsten-politikk til å skape to, om enn ulike, spoilere. Syria ble imidlertid en mye mer langvarig spoiler enn det Jordan ble. Det ble spesielt tydelig i etterkant av den egyptisk-israelske freden og resten av Carters presidentperiode. Mens forholdet mellom USA og Jordan forbedret seg mot slutten av 1979 og i 1980, forble det syrisk-amerikanske forholdet kaldt.

Men to viktige begivenheter i Midtøsten

senhøstes 1979 skulle få store konsekvenser og gjøre det viktig for amerikanerne å reparere forholdet til Jordan i en fart. I november ble den amerikanske ambassaden i Teheran stormet av iranske studenter. De ansatte ble tatt som gisler og holdt fanget i 444 dager – resten av Carters presidentperiode. I desember invaderte Sovjetunionen Afghanistan.⁷⁰ Kong Hussein viste stor sympati for Carter under gisselsituasjonen og var sterk motstander av Sovjetunionens invasjon. Amerikanerne trengte nå de vennene de kunne få i Midtøsten.⁷¹

På slutten av 1979 bestemte amerikanerne seg derfor for igjen å gi Jordan militær hjelp. Brzezinski mente nå at forholdet til Jordan var veldig viktig for amerikanske interesser, selv om USA og Jordan aldri så mye hadde vært uenige om Camp David og hatt et dårlig forhold etter dette. Han forsøkte derfor å overbevise Carter om at Jordan fortsatt kunne spille en positiv rolle i fredsprosessen, men det forutsatte at militærhjelpen fra USA ble gjenopptatt. Mangel på amerikansk hjelp kunne føre til at jordanerne vendte seg ytterligere mot de radikale arabiske statene og Sovjetunionen. Det kunne ikke amerikanerne risikere.⁷²

Carter var nølende. Han syntes det var vanskelig å tilgi Jordan, men ble til slutt overbevist. Derfor kunngjorde han i slutten av desember at Jordan «handler i god tro for å oppnå ytterligere fremgang i prosessen mot en helhetlig fredsavtale i Midtøsten».⁷³ Den militære støtten som Jordan skulle motta fra USA det neste året ville være forenlig med formålet om å oppnå fred i Midtøsten, hevdet Carter.⁷⁴ Slik amerikanerne så det nå, motarbeidet Jordan ikke lenger freden. Jordan var ingen spoiler.

Selv om det jordansk-amerikanske forholdet tilsynelatende ble forbedret, var det bare til en viss grad, hevdet historikeren Nigel J. Ashton. Carter klarte ikke å tilgi kong Hussein helt. I

juni 1980 fikk kongen endelig gjennomført et etterlengtet besøk til Washington. Det var fortsatt store uenigheter mellom Carter og kongen. Presidenten var fortsatt skuffet over at Jordan ikke hadde støttet Camp David-prosessen. Desuten hevdet han at det var Jordan som i størst grad hadde vært talsperson for den offentlige fordømmelsen av Camp David, til og med mer enn Syria og Irak.⁷⁵ At Carter sammenliknet Jordan med de mest radikale arabiske landene, sa noe om hvor skuffet han hadde vært og åpenbart fortsatt var. Derfor var det vanskelig for ham å akseptere at USA skulle reparere forholdet til Jordan uten videre. Men den endrede politiske situasjonen i Midtøsten gjorde at USA trengte Jordan på sitt lag.

Syria ble om mulig enda mindre samarbeidsvillig etter at fredsavtalen mellom Egypt og Israel ble inngått. I begynnelsen av 1980 nådde forholdet mellom USA og Syria nok et bunnpunkt. Kongressen bestemte at Syria skulle få mye mindre økonomisk bistand dette året enn året før. Begrunnelsen var misnøye med Syrias politikk og landets sterke opposisjon mot Camp David. I tillegg hadde syrisk presse gått til harde angrep på USA, noe amerikanerne likte dårlig. At Syrias utenriksminister hadde gått ut offentlig og kalt USA for Syrias hovedfiende, gjorde heller ikke forholdet mellom USA og Syria bedre.⁷⁶ Som om ikke det var nok, beskyldte Assad åpent den amerikanske etterrettingsorganisasjonen CIA for å undergrave og sabotere Syria, i et forsøk på å legge den arabiske verdenen under et felles amerikansk-israelsk herredømme.⁷⁷

Amerikanerne trodde ikke at Syria kom til å endre sin politikk selv om de fikk mindre økonomisk bistand fra USA. Det var ikke ment som en direkte straff, men for å demonstrere at Syria hadde falt langt ned på prioriteringslista over hvilke land som skulle få bistand, hevdet ame-

rikanerne.⁷⁸ Nok en gang var amerikanernes svar på en spoiler å straffe spoilerens oppførsel ved å gi mindre økonomisk assistanse.

Den amerikanske politikken, og spesielt Camp David-prosessen, hadde ført til at syrerne følte at deres kjerneinteresser, hovedsakelig å få tilbake Golanhøydene, ikke var blitt tatt hensyn til av USA. Syriske interesser var ikke blitt vektlagt.⁷⁹ Men Syria hadde blitt en ganske annerledes spoiler enn Jordan. Forholdet mellom Jordan og USA hadde raskt blitt bedret fra 1980. Det samme skjedde ikke med Syria. Assad viste ingen tilsvarende vilje til å komme til Washington eller forbedre forholdet til Carter, som det kong Hussein viste. Men så hadde jo heller aldri Syria og USA vært nære venner – snarere tvert imot.

Femten år etter at Egypt og Israel signerte fredsavtalen, ble Jordan det andre arabiske landet som inngikk fred med Israel. Fredsavtalen ble signert 26. oktober 1994 av Jordans statsminister Abdul Salam Majali og Israels statsminister Yitzhak Rabin, med den amerikanske presidenten Bill Clinton som vitne.⁸⁰ For Syrias del skulle det aldri bli noen fredsavtale med Israel. Det ble gjennomført flere runder med fredssamtaler, men ingen fred har blitt inngått mellom de to erkefiendene Syria og Israel.⁸¹ Syria ble en langvarig spoiler av fredsprosessen i Midtøsten, i motsetning til Jordan, som var tilbake i den amerikanske varmen etter relativt kort tid, og til slutt endte med å inngå fred med nabolandet.

President Carter hadde høye ambisjoner da han inntok Det hvite hus, men verken han eller noen av hans etterfølgere har klart å gi palestinerne et eget hjemland. USA har ikke vist vilje eller evne til å bidra til en helhetlig fred i Midtøsten. Ettersom de mest prekjære spørsmålene – om en palestinsk stat, Jerusalem, bosetninger, flyktninger og grenser – stadig har blitt utsatt

til framtidige forhandlinger, har ikke en helhetlig fred vært mulig.⁸² Etter at president Donald Trump hadde sine fire år i Det hvite hus, har dessuten en helhetlig løsning på Midtøstenkonflikten blitt enda fjernere. Han har blitt vurdert som «historiens mest ukritiske Israelstøttespiller i Det hvite hus».⁸³ Under Trump flyttet blant annet USA sin ambassade i Israel til Jerusalem, anerkjente annekteringen av Golanhøydene, trakk FN-støtten til palestinske flyktninger, samt lanserte en fredsplan mellom palestinerne og Israel der palestinerne sto igjen som taperen. At en løsning på konflikten skal finne sted i nær fremtid, er lite sannsynlig.⁸⁴

· f ·

Hilde Henriksen Waage er professor i historie ved UiO og seniorforsker ved Institutt for fredsforskning. Emma Skovro Thoresen var masterstudent ved UiO.

- 1 William B. Quandt, *Peace Process: American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict Since 1967*, 3rd ed. (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2005), 11–14; Jørgen Jensehaugen, *Arab-Israeli Diplomacy under Carter: The U.S., Israel and the Palestinians* (London: I. B. Tauris, 2018), 27; Madiha Rashid Al Madfai, *Jordan, the United States, and the Middle East Peace Process, 1974-1991*, bd. 28, Cambridge Middle East Library (Cambridge: University Press, 1993), 33.
- 2 Avi Shlaim, *Lion of Jordan: The Life of King Hussein in War and Peace* (New York: Vintage, 2009), 403.
- 3 Jensehaugen, *Arab-Israeli Diplomacy under Carter*, 71.
- 4 Seth Anziska, *Preventing Palestine: A Political History from Camp David to Oslo* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018), 11.
- 5 Stephen John Stedman, «Spoiler Problems in Peace Processes», *International Security* 22, nr. 2 (1997): 5–53.
- 6 Jensehaugen, *Arab-Israeli Diplomacy under Carter*, 35.
- 7 Vance til Det hvite hus og UD, 11. august 1977, *Foreign Relations of the United States* (heretter FRUS), 1977–1980, bd. VIII, Arab-Israeli Dispute, January 1977–August 1978, dok. 88; Quandt til Brzezinski, 12. august 1977, Jimmy Carter Presidential Library (heretter JCL), RAC Project: ESDN NLC-25-105-8-4-6; Referat fra møte, 22. april 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 29; Hilde Henriksen Waage, *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten* (Kristiansand: Cappelen Damm Akademisk, 2013), 355.

- 8 Shlaim, *Lion of Jordan*, 389; Waage, *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten*, 313, 404.
- 9 Amman til Riyadh, 19. februar 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 12; Referat fra møte, 22. april 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 29; Vance til UD, 17. februar 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 8.
- 10 Anziska, *Preventing Palestine*, 11, 41; Jensehaugen, *Arab-Israeli Diplomacy under Carter*, 36, 40, 71, 73.
- 11 Jensehaugen, *Arab-Israeli Diplomacy under Carter*, 38, 41, 57.
- 12 Referat fra møte, 25. april 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 30; Referat fra møte, 4. april 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 25.
- 13 Vance til Det hvite hus og UD, 2. august 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 64.
- 14 Redaksjonelt notat, 19. november 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 152.
- 15 Anziska, *Preventing Palestine*, 103–4; Jensehaugen, *Arab-Israeli Diplomacy under Carter*, 51.
- 16 Quandt, *Peace Process*, 183.
- 17 Quandt, *Peace Process*, 193–97; Redaksjonelt notat, udatert, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 281.
- 18 Referat fra møte, 18. juli 1978, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 269.
- 19 Al Madfai, *Jordan, the United States, and the Middle East Peace Process*, 11; Waage, *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten*, 305.
- 20 Amman til UD, 26. juli 1978, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 275.
- 21 Referat fra møte, 18. juli 1978, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 269.
- 22 Ibid.
- 23 Quandt, *Peace Process*, 197–98, 205.
- 24 Al Madfai, *Jordan, the United States, and the Middle East Peace Process*, 54, 57–58.
- 25 Referat fra telefonsamtale, 18. september 1978, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 58.
- 26 Carter til kong Hussein, 19. september 1978, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 61.
- 27 Carter til Assad, 19. september 1978, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 62.
- 28 Referat fra møte, 20. februar 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 15; Referat fra møte, 16. februar 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 6.
- 29 Hilde Henriksen Waage, *Spillet om Syria* (Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2022), 163–175; Helena Cobban, *The Superpowers and the Syrian-Israeli Conflict*, bd. 149, *The Washington Papers* (New York: Praeger, 1991), 31.
- 30 Carter til Assad, 19. september 1978, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 62.
- 31 Referat fra møte, 20. februar 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 15; Waage, *Spillet om Syria*, 163–175; Lars Hasvoll Bakke og Hilde Henriksen Waage, «Facing Assad. American Diplomacy Toward Syria, 1973–1977», *International History Review* 40, nr. 3 (2018): 549; Al Madfai, *Jordan, the United States, and the Middle East Peace Process*, 41; Jensehaugen, *Arab-Israeli Diplomacy under Carter*, 83.
- 32 Al Madfai, *Jordan, the United States, and the Middle East Peace Process*, 60.
- 33 Tale av president Assad, 20. september 1978, «Documents and Source Material: Arab Documents on Palestine and the Arab-Israeli Conflict», *Journal of Palestine Studies* 8, nr. 2 (Vinter 1979): 181–182.
- 34 UD til USAs observatører på Sinaihalvøya, 20. september 1978, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 63.
- 35 Veliotes til Riyadh, 23. september 1978, JCL, RAC Project: ESDN NLC-16-45-4-41-6.
- 36 Bowdler og Saunders/UD til Vance, 30. september 1978, JCL, RAC Project: ESDN NLC-17-143-5-25-3.
- 37 Shlaim, *Lion of Jordan*, 409.
- 38 Saudi-Arabia til UD, 18. oktober 1978, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 91.
- 39 Waage, *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten*, 294, 300–303.
- 40 Saudi-Arabia til UD, 18. oktober 1978, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 91.
- 41 Stephen John Stedman, «Spoiler Problems», 5: «leaders and parties who believe that peace emerging from negotiations threatens their power, worldview, and interests.»
- 42 Stedman, 5, 7.
- 43 Shlaim, *Lion of Jordan*, 409; Quandt til Brzezinski, 6. november 1978, JCL, RAC Project: ESDN NLC-10-16-4-17-1.
- 44 Eugene L. Rogan, *Araberne: Historien om det arabiske folk* (Oslo: Gyldendal, 2011), 18; Benjamin V. Allison, «Drawing the Arc of Crisis: The Rejectionist Challenge to Carter's Middle East Policy After Camp David», Upublisert artikkel. The University of Texas at Austin, 2020, 2.
- 45 Shlaim, *Lion of Jordan*, 409–10; Waage, *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten*, 316–17.

- 46 Nigel Ashton, *King Hussein of Jordan: A Political Life* (New Haven: Yale University Press, 2008), 3; Patrick Seale, *Asad: The Struggle for the Middle East* (Berkeley: University of California Press, 1989), 462; Shlaim, *Lion of Jordan*, 418.
- 47 Brzezinski til Carter, 29. september 1978, JCL, RAC Project: ESDN NLC-1-7-9-44-6.
- 48 Ashton, King Hussein of Jordan, 3; Seale, Asad, 462.
- 49 Hilde Henriksen Waage og Geir Bergersen Huse, «A Careful Minuet: The United States, Israel, Syria and the Lebanese Civil War, 1975–1976», *International History Review* 42, nr. 5 (2020): 1082.
- 50 Douglas Little, «Cold War and Covert Action: The United States and Syria, 1945–1958», *The Middle East Journal* 44, nr. 1 (1990): 53–56; Waage, *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten*, 253, 260–62.
- 51 Bakke og Waage, «Facing Assad», 555–63.
- 52 Referat fra møte, 9. mai 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 32.
- 53 Biografisk data: ‘Abd al-Halim Khaddam, 18. april 1977, JCL, RAC Project: ESDN NLC-4-42-4-3-4; Jimmy Carter, *Keeping Faith: Memoirs of a President* (London: Collins, 1982), 286; Redaksjonelt notat, 17. juni 1979, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 265.
- 54 Bakke og Waage, «Facing Assad», 549–50; Seale, Asad, 300–302.
- 55 Vance til Carter, 29. april 1977, JCL, RAC Project: ESDN NLC-25-104-7-1-1.
- 56 Referat fra møte, 22. april 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 29; Referat fra møte, 9. mai 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 32; Vance til Carter, 29. april 1977, JCL, RAC Project: ESDN NLC-25-104-7-1-1.
- 57 Veliotes til Vance, 26. desember 1978, JCL, RAC Project: ESDN NLC-16-47-1-36-3.
- 58 Amman til UD og Det hvite hus, 30. desember 1978, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 163.
- 59 Al Madfai, *Jordan, the United States, and the Middle East Peace Process*, 54–55; Shlaim, *Lion of Jordan*, 410–11.
- 60 Stedman, «Spoiler Problems», 12–13.
- 61 Redaksjonelt notat, 26. mars 1979, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 239; Redaksjonelt notat, 27. mars 1979, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 242.
- 62 Situasjonsrommet til Riyadh, 18. mars 1979, JCL, RAC Project: ESDN NLC-6-52-4-7-7; Situasjonsrommet til Brzezinski, 2. april 1979, JCL, RAC Project: ESDN NLC-1-10-3-28-6.
- 63 Intervju med president Assad, 2. april 1979, «Documents and Source Material: Arab Documents on Palestine and the Arab-Israeli Conflict», *Journal of Palestine Studies* 8, nr. 4 (Sommer 1979): 167–169.
- 64 Waage, *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten*, 389.
- 65 Tarnoff til Brzezinski, 21. april 1977, JCL, RAC Project: ESDN NLC-5-9-7-4-6; Referat fra møte, 25. april 1977, FRUS, 1977–1980, bd. VIII, dok. 30; Carter, *Keeping Faith*, 410: «became a spokesman for the most radical Arabs.»
- 66 Nigel Ashton, «Taking Friends for Granted: The Carter Administration, Jordan, and the Camp David Accords, 1977–1980», *Diplomatic History* 41, nr. 3 (2017): 643.
- 67 Veliotes til Vance, 23. april 1979, JCL, RAC Project: ESDN NLC-16-48-6-16-9.
- 68 Ashton, King Hussein of Jordan, 4.
- 69 Zweifel til Vance, 28. oktober, JCL, RAC Project: ESDN NLC-16-50-6-23-8.
- 70 Anziska, *Preventing Palestine*, 295; Jensehaugen, *Arab-Israeli Diplomacy under Carter*, 167, 169.
- 71 Ashton, «Taking Friends for Granted», 643.
- 72 Presidentdirektiv om bistand til Jordan, 20. desember 1979, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 321, note 1.
- 73 Ibid.: «is acting in good faith to achieve further progress toward a comprehensive peace settlement in the Middle East.»
- 74 Ibid.
- 75 Ashton, *King Hussein of Jordan*, 208; Ashton, «Taking Friends for Granted», 644; Referat fra møte, 17. juni 1980, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 384.
- 76 Seelye til Vance, 25. januar 1980, JCL, RAC Project: ESDN NLC-16-52-1-17-8.
- 77 Seale, Asad, 335.
- 78 Seelye til Vance, 25. januar 1980, JCL, RAC Project: ESDN NLC-16-52-1-17-8.
- 79 UD til mange stasjoner, 19. september 1980, FRUS, 1977–1980, bd. IX, dok. 405.
- 80 Shlaim, *Lion of Jordan*, 550.
- 81 Waage, *Konflikt og stormaktspolitikk i Midtøsten*, 281.
- 82 Waage, 448.
- 83 Harald Stanghelle, «På leting etter tapt tid», *Aftenposten*, 28. januar 2021.
- 84 Stanghelle, «På leting etter tapt tid»; Sofie Grønntun Nissen, «Palestinerne har kalt Trumps presidentskap ‘det verste noensinne’. Nå overtar Joe Biden den betente konflikten i Midtøsten», *Aftenposten*, 15. november 2020.